

Vergaderjaar 2002–2003

28 600 VIII

Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (VIII) voor het jaar 2003

Nr. 138

BRIEF VAN DE MINISTER VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAPPEN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Zoetermeer, 4 juli 2003

In deze brief treft u een voorstel aan tot herziening van de tweede fase havo/vwo. Dit voorstel is het resultaat van een raadpleging van het onderwijsveld over de concept-voorstellen die aan de Tweede Kamer zijn gezonden op 8 januari 2003: de notitie Ruimte laten en keuzes bieden in de tweede fase havo en vwo.

De reacties op deze voorstellen zijn u toegezonden bij brief van 17 april 2003. Daarvoor waren u reeds toegezonden het rapport Tweede fase vierde jaar van de inspectie van het onderwijs (brief van 20 februari 2003), het advies van de Onderwijsraad (brief van 7 april 2003) en het onderzoek van het LAKS vanuit het perspectief van de leerlingen (brief van 7 april 2003).

Zoals gezegd is het voorstel een aanpassing van de concept-voorstellen die zijn beschreven in de eerdere notitie. Voor een volledig beeld, met name wat betreft de argumentatie van (eerder) gemaakte keuzen, moeten de voorstellen in deze brief worden gelezen als vervolg op en in samenhang met de notitie «Ruimte laten en keuzes bieden in de tweede fase havo en vwo».

Voor een beter begrip is het verder goed de ontwikkeling van de nieuwe tweede fase havo/vwo kort in herinnering te roepen: De nieuwe tweede fase werd ingevoerd per 1 augustus 1998 op een beperkt aantal scholen, de rest volgde op 1 augustus 1999. Al zeer snel na de invoering werden verlichtingsmaatregelen doorgevoerd: december 1998. In december 1999 volgden nieuwe verlichtingsmaatregelen. Ze waren noodzakelijk, maar leidden ook tot een onevenwichtigheid in de profielen. Zo werden de examenvakken ter vrije keuze beperkt. Meer afgewogen voorstellen tot verbetering werden op hoofdlijnen gedaan in de notitie Continuïteit en vernieuwing in de tweede fase havo/vwo. Een uitwerking daarvan werd gegeven in de notitie Ruimte laten en keuzes bieden in de tweede fase havo en vwo. De conclusies uit de discussie daarover zijn neergelegd in deze brief.

Het voorstel is er enerzijds op gericht, de knelpunten in de huidige situatie weg te nemen. Maar daarnaast is het vergroten van de keuzevrijheid van scholen, docenten en leerlingen een belangrijk zelfstandig argument. Daarom moeten deze voorstellen enerzijds op hun eigen inhoudelijke merites worden beoordeeld, maar ik plaats ze ook nadrukkelijk in een breder perspectief. De voorstellen moeten mede een aanzet zijn voor een verdergaande ontwikkeling naar nieuwe verhoudingen tussen overheid, scholen en burgers (ouders, leerlingen) waarin initiatief en beslissingen meer in handen worden gelegd van de direct-betrokkenen. Dat kan alleen als de in deze voorstellen neergelegde keuzemogelijkheden overeind blijven. Eigen keuzen waar mogelijk moeten ook uitgangspunt zijn van de verdere uitwerking op het niveau van examenprogramma's en examens, vanzelfsprekend zonder afbreuk te doen aan de externe kwaliteitsborging die deze beide instrumenten bieden.

Tenslotte wordt getracht om een bijdrage te leveren aan de organiseerbaarheid voor scholen en aan de aantrekkelijkheid en studeerbaarheid van de bèta-profielen. De voorstellen zijn dus een bijdrage aan het bevorderen van de (succesvolle) doorstroom naar bètastudies. Maar daarvoor is meer nodig en er zullen daarvoor nadere voorstellen aan de Tweede Kamer worden voorgelegd.

Achtergrond voorstellen

In 1998/1999 werd de nieuwe tweede fase officieel ingevoerd in het havo en vwo. Een ingrijpende operatie, die gepaard ging met invoeringsproblemen en tijdelijke verlichtingsmaatregelen om deze te overwinnen. Met grote inzet van de scholen is inmiddels de situatie bereikt dat er veel goed gaat en dat creatief wordt gewerkt aan samenhang tussen de vakken, aan vaardigheidsonderwijs en aan meer zelfstandig en actief leren.

Toch kon, vier jaar na de invoering, ook worden vastgesteld dat nog veel zaken voor verbetering vatbaar zijn. Onderzoeksgegevens van o.m. de Inspectie en het Tweede Fase Adviespunt wezen dat ook uit. Over deze bevindingen en de eraan te verbinden conclusies is uitvoerig gesproken met diverse organisaties binnen het voortgezet onderwijs, m.n. die van leraren, schoolleiders en schoolbesturen. Dat heeft begin 2002 geleid tot verbeteringsvoorstellen op hoofdlijnen in de notitie Continuïteit en vernieuwing in de tweede fase havo/vwo.

Nadat de Tweede Kamer zich daarover had uitgesproken heeft verder overleg plaatsgevonden met de organisaties over concrete invulling van de hoofdlijnen. Het resultaat hiervan zijn de voorstellen in de notitie «Ruimte laten en keuzes bieden in de tweede fase havo en vwo».

Deze notitie is ter bespreking voorgelegd aan het brede onderwijsveld. Daarbij hebben de organisaties van leraren, schoolleiders en schoolbesturen uitvoerig hun achterban geraadpleegd, o.m. in een reeks van regionale bijeenkomsten, en is ook aan andere relevante organisaties (o.m. in het hoger onderwijs) een reactie gevraagd.

Reacties op de voorstellen

De voorstellen in «Ruimte laten en keuzes bieden» hebben geleid tot een reactie van vrijwel alle organisaties aan welke dit was gevraagd, plus nog een aantal andere.

De strekking van de reacties was niet eenduidig. In grote lijnen kunnen drie standpunten worden onderscheiden:

- Een deel van de organisaties (w.o. die voor schoolleiders en drie van

- de vier grote besturenorganisaties) spreekt nadrukkelijk steun uit voor de voorstellen: zij komen tegemoet aan knelpunten en passen bij meer autonomie en vergroting van keuzemogelijkheden.
- Een ander deel van de organisaties verzet zich tegen de gevolgen van de voorstellen voor de bèta-vakken. De betreffende organisaties stellen soms een alternatief voor, dat de structuur van de voorstellen intact laat, maar extra ruimte biedt aan bèta-vakken. Ook de Onderwijsraad heeft zich hierover uitgesproken; daarop wordt afzonderlijk ingegaan.
  - Een derde groep stelt, nieuwe grote wijzigingen ongewenst te achten. Een belangrijk argument daarbij is dat scholen niet opnieuw belast moeten worden met invoeringskwesaties. Vaak zou deze groep echter wel als beperkt voorgestelde wijzigingen willen doorvoeren, m.n. het afschaffen van de deeltalen en het vervangen van deze door volledige talen.

Bestaande situatie in stand laten geen begaanbare weg

De laatstgenoemde categorie van reacties stelt de vraag aan de orde, in hoeverre er op de werkvloer feitelijk (nog) behoefte bestaat aan nieuwe structurele aanpassingen. Een aantal scholen heeft aangegeven, dat zij inmiddels voldoende uit de voeten kunnen met de huidige regelgeving, en beducht zijn voor nieuwe invoeringsperikelen, b.v. rond roosters. Zij stellen, zich nu liever te willen wijden aan vernieuwing in de klas, zoals het werken aan een nieuwe didactiek, gericht op meer zelfstandig leren.

Indien dit de situatie zou weergeven waarin een grote meerderheid van de scholen zich bevindt, zou dit een argument zijn tegen nieuwe wijzigingen in de structuur. Op zichzelf overigens nog niet een voldoende argument: de voorstellen betreffen immers ook de principiële optie om méér ruimte (keuzemogelijkheden) voor scholen, ouders en leerlingen te bieden. Bovendien, hoewel de betreffende scholen zich nadrukkelijk laten horen, lijkt het toch een minderheid te betreffen. Een duidelijke aanwijzing hiervoor is, dat de organisaties van schoolleiders en besturen, die middels een reeks regionale bijeenkomsten het standpunt van de scholen hebben gepeild, nergens een dergelijk geluid als het overheersende hebben aangetroffen. Ook de leerlingen melden nadrukkelijk problemen, blijkens het onderzoek door het LAKS.

Het in stand laten van de bestaande situatie lijkt dus niet een redelijke optie. Sterker nog: niet alleen zou dit op bezwaren stuiten bij groepen die zich uitdrukkelijk vóór de voorstellen hebben uitgesproken (zoals de schoolleiders), maar ook bij groepen die zich nu minder nadrukkelijk hebben laten horen, omdat zij erop vertrouwen dat hun problemen worden opgelost (zoals de docenten vreemde talen). Deze groepen zouden zich gebruuskeerd voelen bij een besluit om bij nader inzien geen wijzigingen in te voeren. Gezien de gewekte verwachtingen zouden zij daar ook alleszins reden toe hebben.

Alleen deeltalen afschaffen?

Zowel zij die de voorstellen steunen als zij die deze grotendeels afwijzen, lijken het wel eens over de wenselijkheid van een aantal bijstellingen, m.n. waar het gaat om het omzetten van de deeltalen in een volledige taal. Met het uitvoeren van alleen een dergelijke ingreep, zonder wijzigingen op andere punten, zou dus een groot deel van het onderwijsveld tegemoet kunnen worden gekomen, zo lijkt het.

Bij nadere beschouwing blijkt echter, dat zó'n beperkte ingreep ingrijpende consequenties heeft voor het geheel. Het met examenvakken te vullen vrije deel zou er namelijk geheel door verdwijnen. Dat staat uiteraard

haaks op het streven naar meer keuzevrijheid voor school en leerling. Het zal ook tot gevolg hebben, dat minder vaak examen wordt gedaan in meer dan één profiel en dat vakken die alleen in het vrije deel kunnen worden gekozen (zoals informatica of management en organisatie) in een marginale positie belanden (feitelijk zelfs zullen verdwijnen). Het pakket van vakken wordt op deze manier geheel dichtgetimmerd; dat is nadelig voor de motivatie van leerlingen (en leraren). De beide bèta-profielen zullen hierdoor ook onaantrekkelijker worden. Een voorstel om alleen iets te doen aan de deeltalen zal onvermijdelijk leiden tot een discussie over het geheel. Deze consequenties maken het problematisch, om de deeltalen te vervangen door hele talen als geïsoleerde ingreep, in plaats van als onderdeel van een samenhangend geheel.

Toelichting:

In het vwo is voor de deeltalen 2 x 160 uur = 320 uur beschikbaar. Voor een volledige taal is 480 uur nodig. Dat betekent dat er nog 160 uur aan het vrije deel moet worden onttrokken. Het vrije deel dat met examenvakken moet worden gevuld omvat 120 uur, zodat deze ruimte geheel wordt gevuld met de volledige taal (en zelfs met 40 uur moet worden uitgebreid). Voor het havo geldt iets dergelijks: daar is 160 uur beschikbaar voor een deeltaal, en is 360 uur nodig voor een volledige taal. Er is dus 200 uur extra nodig, terwijl ook daar een vrij deel van 120 uur voor examenvakken beschikbaar is (hier is dus 80 uur extra nodig). De invoering van de volledige taal in plaats van de deeltaal leidt dus tot het volledig vullen van het vrije deel voorzover dat is bestemd voor examenvakken en tot vermindering van het geheel vrije deel. (Ook opmerkelijk in het licht van de signalen m.b.t. overladenheid in de afgelopen periode.)

Meer aandacht voor bèta-vakken

Een flink deel van de kritiek op de voorstellen heeft betrekking op de bèta-vakken. De kritiek richt zich met name op het schrappen van natuurkunde in het profiel natuur en gezondheid en op de teruggang in uren van het vak wiskunde. Deze kritiek gaat vaak gepaard met alternatieve voorstellen, die qua structuur dicht aansluiten bij de oorspronkelijke. Er wordt dan extra ruimte gevonden voor bèta-vakken door het schrappen van een vrij keuzevak of van de tweede vreemde taal.

Een belangrijk effect van de voorstellen mede gericht op het aantrekkelijker maken van de bèta-profielen – en de daarop gevolgde discussie is dat nu in brede kring het belang wordt beseft van een bezinning op inhoud en aanpak van de bèta-vakken. Dit wordt nu gezien als wezenlijke voorwaarde voor het enthousiast maken van meer leerlingen, waardoor ze ook vaker voor een vervolgstudie in de exacte sector zullen kiezen. Immers: het aantal leerlingen dat binnen havo of vwo kiest voor exact, is aanzienlijk groter dan het aantal dat ook een vervolgstudie in deze richting kiest. Dit is met name in het vwo het geval: terwijl daar bijna de helft van de leerlingen een natuurprofiel kiest, kiest slechts een kwart een exacte vervolgopleiding. Veel leerlingen kiezen dus in het voortgezet onderwijs wel een bètaprofiel, maar ze worden daardoor niet voldoende gemotiveerd om daarna voor een bètastudie te kiezen.

Er is hier dus veel te winnen, en het is belangrijk om daarbij gebruik te maken van het momentum dat nu aanwezig lijkt. Dat kan worden benut door op twee sporen te opereren. In de eerste plaats een herziening van alle bèta-vakken in het voortgezet onderwijs, in de lijn van hoe de Commissie – Van Koten reeds bezig is voor het vak scheikunde. Bij deze herziening moet waar mogelijk de samenhang tussen de profielvakken worden verbeterd. Dat is een ontwikkeling die tijd vergt: aanpassingen in de profielen nú moeten daarvoor de nodige voorwaarden scheppen, maar

kunnen dit niet nu al bereiken. In de tweede plaats door gelijktijdige verbetering van de samenwerking tussen voortgezet en hoger onderwijs. Een optimale aansluiting bij de bètavakken is gebaat bij gezamenlijke overeenstemming over het in het voortgezet onderwijs te bereiken niveau, op basis waarvan het hoger onderwijs een groter deel van de studenten in exacte studies naar de eindstreep brengt. Afspraken tussen beide partijen over de wederzijdse verantwoordelijkheden hierbij zouden op centraal niveau moeten worden vastgelegd. Tenslotte moet worden vastgesteld, dat oplossingen slechts ten dele door het (voortgezet en hoger) onderwijs kunnen worden geboden. Het gaat er ook om, dat het bedrijfsleven aantrekkelijke beroepsperspectieven aan afgestudeerden op dit gebied kan en wil bieden.

Advies Onderwijsraad

De Onderwijsraad heeft op eigen initiatief een advies uitgebracht over de voorstellen waar het gaat over de bètavakken. Hij spreekt daarbij zijn zorg uit over de natuurprofielen en in het bijzonder over het schrappen van het vak natuurkunde in het profiel natuur en gezondheid. De Raad vreest dat dit zou kunnen leiden tot beperking van de keuze voor bèta-technisch vervolgonderwijs. Tevens meent de Raad dat de natuurprofielen door de wijzigingen wellicht beter haalbaar en aantrekkelijker worden, maar dat dit ten koste zal gaan van de diepgang en de inhoud, waardoor minder studenten feitelijk in staat zullen zijn een bètastudie te volgen. De Raad geeft in overweging, om te streven naar een inhoudelijke programmatische aanpassing, om de aantrekkelijkheid van deze vakken te vergroten.

Zoals in het navolgende zal blijken neem ik het advies van de Onderwijsraad over waar het de verplichting van het vak natuurkunde in het profiel natuur en gezondheid betreft. In het voorgaande is reeds aangegeven dat zal worden gestreefd naar op termijn – een inhoudelijke aanpassing van de vakken, gericht op meer ruimte voor creatieve toepassing, koppeling met externe leeromgevingen en meer aandacht voor de pluriformiteit van beroepen op het gebied van beta/techniek.

Daarnaast dient ook recht te worden gedaan aan de overige uitgangspunten, met name die van betere organiseerbaarheid en meer ruimte voor eigen keuzen. Dat betekent dat de omvang van de profielvakken, ook van de exacte vakken, een reële ruimte voor vrij te kiezen examenvakken niet in de weg mag staan. Aldus worden de natuurprofielen niet alleen aantrekkelijker door de inhoud van de exacte vakken, maar ook doordat bij een keuze voor deze profielen een bredere oriëntatie mogelijk blijft. Zoals boven aangegeven dient aansluiting tussen voortgezet en hoger onderwijs onderwerp te zijn van onderling overleg. Het maximaliseren van eisen die aan het voortgezet onderwijs worden gesteld, met name voor de exacte vakken, draagt niet bij aan een vergroting van de instroom in beta/technische studies zoals wordt beoogd. Van het voortgezet onderwijs mag worden verwacht dat het interesse wekt voor de exacte vakken. Daarvoor is een bepaalde omvang van die vakken vereist. Maar een te grote omvang is ook niet goed: het beperkt de keuzemogelijkheden voor de leerling te zeer en maakt de bètaprofielen voor een groep leerlingen onaantrekkelijk. Vwo en havo zijn en blijven algemeen-voorbereidend. Het hoger onderwijs heeft een eigen taak: vwo en havo kunnen niet functies van specifieke propedeuses innemen. Dat is ook helemaal niet nodig: het vak wordt geleerd bij de vervolgopleiding.

Voorstel

De voorgaande overwegingen samenvattend, kan niet gekozen worden voor het handhaven van de huidige situatie of het uitsluitend omzetten van de deeltalen in volledige talen. Aan deze beide opties zijn teveel nadelen verbonden en zij doen onvoldoende recht aan de in het onderwijsveld aanwezige wil om tot werkelijke verbetering te komen. Bovendien is het van belang om de eigen keuzemogelijkheden te vergroten.

Het is gewenst en mogelijk om te komen tot een verbetering die zowel de deeltalen aanpakt als de aantrekkelijkheid van de bèta-vakken vergroot en daarbij meer keuzemogelijkheden schept en het geheel voor scholen beter organiseerbaar maakt. Het voorstel in Ruimte laten en keuzes bieden was hierop gericht. De reacties op deze voorstellen vanuit het onderwijsveld vormen een aanleiding om daarin enkele wijzigingen aan te brengen.

Het profiel natuur en gezondheid zal vier vakken tellen in plaats van drie. Dat vierde vak zal natuurkunde zijn; daarover bestaat volledige overeenstemming. Het gevolg daarvan is dat het aantal vrije keuzevakken bij dit profiel wordt beperkt tot één. De andere drie profielen houden drie profielvakken en dus twee keuzevakken. Wat betreft het vak wiskunde is in het profiel NT wiskunde B verplicht, met een aantal uren dat iets groter is dan dat voor de andere vakken. In het profiel NG is het vak wiskunde gelijk aan dat voor het profiel EM; dat is voor de vakken natuurkunde en scheikunde voldoende ondersteuning en maakt het profiel aantrekkelijk en haalbaar voor een grote groep leerlingen. Een en ander brengt met zich mee dat het voor de leerlingen gemakkelijk wordt om de profielen NT en NG te combineren, terwijl het voor de school goed organiseerbaar wordt om deze profielen (ook bij een gering aantal leerlingen) aan te bieden. Zoals betoogd is een essentieel onderdeel van de voorstellen bij de natuurprofielen een vernieuwing van de vakken, gepaard met een overeenkomst tussen de instellingen voor voortgezet en hoger onderwijs over de aansluiting bij exacte studierichtingen: dit laatste is een voorwaarde bij deze voorstellen.

In de bijlage is een en ander uitgewerkt. Er is niet gekozen voor de ontwikkeling van een afzonderlijk vak voortgezette wiskunde. In plaats daarvan wordt ervan uitgegaan dat de specifiek in wiskunde geïnteresseerde leerling wiskunde AB náást wiskunde B kan kiezen: die combinatie geeft verbreding, maar ook ruimte voor verdieping. Het vak voortgezette natuurwetenschappen zal wel ontwikkeld worden: als keuzevak voor scholen die zich hierdoor willen profileren. Die ontwikkeling kan mede de vernieuwing van de bestaande exacte vakken stimuleren. Die moet namelijk voorop staan, een nieuw vak voortgezette natuurwetenschappen is daarop een aanvulling en kan daarvoor niet in de plaats komen.

Voorts zullen de vakken maatschappijleer en algemene natuurwetenschappen voor iedere leerling op het vwo verplicht blijven. Op het havo geldt dit voor maatschappijleer. Op het havo zijn scherpe keuzes nodig. Voor algemene natuurwetenschappen is er geen ruimte, maar er komt wel meer ruimte voor de natuurwetenschappelijke vakken in de profielen NT en NG.

Het voorstel van het zgn. combinatiecijfer zal nog nader worden gezien op zijn consequenties voor de gelijkwaardigheid van diploma's.

Voor een verantwoorde invoering is tijd nodig voor het traject van wetswijziging, maar ook voor gedegen voorbereiding op school, terwijl de uitgevers de leermiddelen tijdig moeten kunnen aanpassen. Dat geheel leidt ertoe dat de nieuwe situatie zal kunnen ingaan per 1 augustus 2007.

De Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen,
M. J. A. van der Hoeven

Tabel 1: profielen vwo

Gemeenschappelijk deel	(1920 slv, was 1960)
Nederlands	480
Engels	400
2e moderne vreemde taal *)	480
maatschappijleer	120
lich. opvoeding 1	160
ckv 1 óf kcv	160
anw	120
Natuur en techniek	(1520 slv, was 1840)
wiskunde B	520
natuurkunde	480
scheikunde	440
profielwerkstuk	80
Natuur en gezondheid	(1960 slv, was 1840)
wiskunde AB (of B)	520
biologie	440
scheikunde	440
natuurkunde	480
profielwerkstuk	80
Economie en maatschappij	(1520 slv, was 1840)
wiskunde AB (of B)	520
economie	480
maatschappijvak (keuze)	440/520 aardrijkskunde (440), maatschappijleer (440), geschiedenis (520)
profielwerkstuk	80
Cultuur en maatschappij	(1520 slv, was 1840)
wiskunde A	480
cultureel vak (keuze)	520/600 kunstvak (520), geschiedenis (520), filosofie (520), klassieke taal (600)
maatschappijvak (keuze)	440/520 aardrijkskunde (440), maatschappijleer (440), geschiedenis (520)
profielwerkstuk	80
Vrij deel	(1360 slv (NG 920), was 1000)
1e keuze-examenvak	440/480/600
2e keuze-examenvak (niet NG)	440/480/600
geheel vrij deel	480 (was 520)

* kan vervangen worden in aangewezen uitzonderingsgevallen; gymnasium: klassieke taal.

Tabel 2: profielen havo

Gemeenschappelijk deel	(1120 slv, was 1480)
Nederlands	400
Engels	360
maatschappijleer	120
lich. opvoeding 1	120
ckv 1	120
Natuur en techniek	(1120 slv, was 1160)
wiskunde B	320
natuurkunde	400
scheikunde	320
profielwerkstuk	80
Natuur en gezondheid	(1440 slv, was 1160)
wiskunde AB (of B)	320
biologie	320
scheikunde	320
natuurkunde	400

Gemeenschappelijk deel	(1120 sl, was 1480)
profielwerkstuk	80
Economie en maatschappij wiskunde AB (of B)	(1120 sl, was 1160) 320
economie	400
maatschappijvak (keuze)	320 aardrijkskunde (320), maatschappijleer (320), geschiedenis (320)
profielwerkstuk	80
Cultuur en maatschappij cultureel vak (keuze)	(1120 sl, was 1160) 320 kunstvak (320), geschiedenis (320), filosofie (320)
2e moderne vreemde taal	400
maatschappijvak (keuze)	320 aardrijkskunde (320), maatschappijleer (320), geschiedenis (320)
profielwerkstuk	80
Vrij deel	(960 sl (NG 640), was 560)
1e keuze-examenvak	320/400 2e keuze-examenvak (niet NG) 320/400
geheel vrij deel	320 (was 240)

Toelichting vwo

Algemeen

Uitgangspunt is, dat zoveel mogelijk de commentaren van onderwijsorganisaties en inspectie op «Ruimte laten en keuzes bieden» in de tweede fase havo/vwo zijn verwerkt. Dat blijkt uit:

- handhaven van maatschappijleer én algemene natuurwetenschappen (anw) in het gemeenschappelijk deel van alle profielen;
- een vierde profielvak in het profiel NG (natuurkunde);
- meer ruimte voor wiskunde.

Tegelijk worden de uitgangspunten van de voorstellen in «Ruimte laten en keuzes bieden» in de tweede fase havo/vwo zoveel mogelijk gehandhaafd: robuuster vakken en meer keuzemogelijkheden.

De voorstellen moeten worden gelezen in samenhang met die in «Ruimte laten en keuzes bieden» in de tweede fase havo en vwo. In onderstaande toelichting wordt met name ingegaan op de verschillen met de voorstellen in die notitie.

Gemeenschappelijk deel

Nederlands, Engels, tweede moderne vreemde taal en lichamelijke opvoeding blijven onveranderd.

De tweede moderne vreemde taal wordt in het gymnasium vervangen door: een klassieke taal. (Argumentatie: een klassieke taal is in het gymnasium verplicht, een tweede moderne vreemde taal daarnaast betekent wel erg veel taalverplichtingen; bovendien betekent een vierde profielvak in het profiel NG – zie aldaar – dat in het gymnasium in dat profiel geen enkel keuzevak meer zou overblijven. De gymnasiumleerling kan een tweede moderne vreemde taal kiezen in het vrije deel).

De tweede moderne vreemde taal mag in het atheneum in een aantal aangewezen uitzonderingsgevallen worden vervangen door een ander vak ter keuze (behoeft dus geen aardrijkskunde te zijn). De aangewezen gevallen zijn:

- leerlingen met specifieke taalstoornissen;
- leerlingen met een moedertaal anders dan de Nederlandse;
- leerlingen die een van beide bètaprofielen volgen, die naar verwachting voor het overige met succes kunnen afronden, maar waarvoor de

verplichting om een tweede moderne vreemde taal te volgen dit naar verwachting zou verhinderen.
Een en ander ter beoordeling van de school.

Verder worden in alle profielen de beide vakken algemene natuurwetenschappen én maatschappijleer gehandhaafd. Zij het met minder sluis (120 i.p.v. 200) dan in de oorspronkelijke voorstellen voorzien. Het aantal sluis van 120 is het huidige aantal voor maatschappijleer: dus geen verandering van de bestaande situatie. Het aantal van 120 is voor anw minder dan nu (200). De vermindering maakt het echter haalbaar om anw naast maatschappijleer te handhaven in alle profielen. Bovendien wordt anw zo beter in te passen in het programma (afrondding in leerjaar 4).

Om de nodige ruimte te vinden voor de beide vakken maatschappijleer en anw wordt verder het aantal sluis voor ckv1/kcv iets verlaagd (160 i.p.v. 200). Daarvoor is de ruimte (bij ckv 1 door het vak te richten op de kern = kunsteducatie, bij kcv doordat het vak is verbonden met klassieke talen, waarvoor het aantal sluis is verhoogd).

Natuur en techniek/natuur en gezondheid

Overeenkomstig de wensen van (o.a.) AXIS, OR, inspectie en hoger onderwijs wordt in het profiel NG een vierde profielvak toegevoegd (in dit profiel daardoor één vrij keuzevak i.p.v. twee). Dit vierde vak is natuurkunde. Dat betekent een verzwaaring: die wordt gecompenseerd doordat het vak wiskunde niet meer hetzelfde behoeft te zijn als de wiskunde in het profiel NT. Wiskunde in NG wordt dezelfde wiskunde als die in EM (voor veel opleidingen waarvoor NG opleidt is die minstens zo relevant). Het profiel NG wordt zo tegelijk breed op natuurwetenschappelijk gebied én haalbaar/aantrekkelijk voor een brede groep leerlingen (bevordering bètadoorstroom). Overigens mag wiskunde AB worden vervangen door wiskunde B.

Het profiel NT heeft de zwaardere B- wiskunde (met iets meer sluis dan eerder voorzien). De combinatie wiskunde B, natuurkunde, scheikunde is een goede voorbereiding op de hardere bètastudies, maar anderzijds voor sommige leerlingen met redelijk talent zwaar. Het profiel blijft echter aantrekkelijk/haalbaar en relevant voor een grotere groep leerlingen doordat anders dan bij NG- er daarnaast ook twee keuzevakken zijn. Tot die keuzevakken behoort ook het vak wiskunde AB. De keuze van wiskunde AB (naast de verplichte wiskunde B) wordt mogelijk doordat de programma's van wiskunde AB en B scherper van elkaar worden onderscheiden.

Economie en maatschappij

Het aantal sluis voor wiskunde is verhoogd in vergelijking met de eerdere voorstellen.

Cultuur en maatschappij

Het aantal sluis voor wiskunde blijft hier 480 (dat is hoger dan de huidige situatie: 360). Daardoor ontstaat ook ruimte om het aantal sluis voor het culturele kernvak te verhogen van 480 naar 520. Het culturele kernvak is ter keuze een kunstvak, geschiedenis of filosofie. Dat culturele kernvak kan dus een kunstvak zijn. De school mag daarbij kiezen of wordt gekozen voor ckv 2,3 óf voor een traditioneel kunstvak (muziek, beeldende vormgeving; een apart vak dans of drama kan ook). Dat sluit dus aan bij de bestaande situatie.

Vrij deel

In het vrije deel blijven twee keuzevakken in de profielen NT, EM en CM. In het profiel NG komt er één keuzevak. Het geheel vrije deel wordt iets verlaagd: 480 i.p.v. 520. Dat is nodig voor het ophogen van wiskunde van 480 naar 520.

Toelichting havo

In grote lijnen geldt voor het havo m.m. hetzelfde als voor het vwo. Voor het havo zijn echter in de tweede fase twee leerjaren beschikbaar (waarvan één korter examenjaar) in plaats van drie. Dat maakt het noodzakelijk scherpere keuzes te maken. Daarbij staat voorop dat er twee vrij te kiezen examenvakken zijn (behalve in het profiel NG). De motivatie die daarvan kan uitgaan voor de leerling is voor het havo van nog groter belang dan voor het vwo. Ook om de doorstroming van havo naar vwo te vergemakkelijken zijn twee keuzevakken gewenst.

Daarmee is er enerzijds geen ruimte voor een tweede (volledige) moderne vreemde taal. Maar daar staat tegenover dat de ruimte voor twee examenvakken ter keuze ook meer ruimte geeft voor een tweede (en zelfs derde) moderne vreemde taal. Bovendien echter is een tweede moderne vreemde taal in het havo opgenomen als verplicht vak in het profiel CM.

Om soortgelijke redenen is er ook geen ruimte voor een afzonderlijk vak anw.

Het opnemen van anw in het gemeenschappelijk deel zou het geheel vrije deel onaanvaardbaar verkleinen. Er is in de voorstellen bewust voor gekozen om het geheel vrije deel in het havo wat te vergroten: van 240 naar 320 studielasturen. Juist in het havo doet zich immers nog steeds overladenheid voor. De nieuwe indeling en omvang van de vakken in het gemeenschappelijk deel en profieldeel zijn weliswaar bedoeld om daaraan tegemoet te komen, maar het is verstandig om ook enige uitloop te reserveren. Daarbij moet er ook nog rekening mee worden gehouden dat het geheel vrije deel in eerste instantie bedoeld is om eigen accenten van de school mogelijk te maken (bij voorbeeld godsdienstonderwijs, daarvoor kan 80 studielasturen worden gerekend) en bij voorbeeld noodzakelijke activiteiten in verband met loopbaanoriëntatie, studiekeuzevoorlichting, individuele begeleiding etc. Voor dit geheel is 320 studielasturen 10% van de totale studielast een noodzakelijk minimum.

Dit maakt dus dat er geen ruimte is voor anw. Het aantal sluvakken natuurkunde, scheikunde en biologie is echter zodanig, dat de kernelementen van anw in deze vakken kunnen worden opgenomen. Dit heeft nog het voordeel, dat daardoor de vernieuwing van de bètavakken wordt gestimuleerd.

In één profiel in het havo (CM) is wiskunde niet verplicht. Er zijn immers in het hbo veel opleidingen die aansluiten op het profiel CM waarvoor de wiskunde van de eerste drie leerjaren havo een voldoende basis is. Voor sommige opleidingen is méér wiskunde gewenst. De twee keuzevakken maken het mogelijk dat de leerling die van plan is zovroopleiding te volgen het vak wiskunde AB kiest: daarvoor is dan meer ruimte dan in de huidige situatie met het splintervak wiskunde A1. Ook de leerling met het profiel CM die wil doorstromen naar het vwo zal wiskunde AB kiezen (en de leerling met het profiel NT, NG of EM: een tweede vreemde taal). De aansluiting havo-vwo wordt daarmee verbeterd, zonder de leerling die deze intentie niet heeft, extra te belasten.